

**LES PERSONES GRANS
LESBIANES, GAIS, TRANSSEXUALS I
BISEXUALS A LES ILLES BALEARS**

Les persones grans lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals a les Illes Balears

Margalida Vives Barceló
Liberto Macías González

«It's time to treat gay elders with respect.»
Deb Price

Agraïments

A Gina Marzo (alumna col·laboradora), Ben Amics, Fundació Enllaç (Catalunya), Ilars, residències i centres de dia públics i concertats de les Illes Balears, especialment al grup SARquavitae d'Alcúdia, el centre d'estades diürnes de Formentera i la Residència Oasis SA, Centre Sociosanitari Santa Rita, Serveis Socials de l'Ajuntament des Migjorn Gran.

Resum

El present capítol vol centrar-se en un col·lectiu del qual ha tractat poc la literatura científica i acadèmica: les persones grans lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals (LGTB). En concret, volem focalitzar aquest punt en aquest col·lectiu dins la societat balear.

Per aconseguir-ho, fem una breu introducció sobre les seves característiques principals, les seves condicions socioeconòmiques, les seves necessitats manifestes i les circumstàncies que han pogut portar al fet que sigui un col·lectiu que ha sofert sovint una doble i, fins i tot, una triple discriminació social.

És cert que la societat avança i que cada cop més admet més realitats socials com a pròpies i legalment vàlides, però, ja és el cas de les persones grans LGTB a les Illes Balears o encara hi ha un camí (llarg) per recórrer? Per aconseguir respondre a aquesta pregunta, exposam algunes veus dels protagonistes, així com dels professionals que poden haver-hi treballat, per tal de poder fer una primera aproximació a aquesta realitat i, posteriorment, poder encaminar unes propostes de millora per eliminar tabús i estereotips i poder aconseguir que, metafòricament, surtin de l'armari on sembla que sempre han viscut o bé hi han tornat en arribar a l'etapa de la maduresa.

Resumen

El presente capítulo quiere centrarse en un colectivo del cual ha tratado poco la literatura científica y académica: las personas mayores lesbianas, gais, transexuales y bisexuales (LGTB). En concreto, queremos focalizar nuestra atención en este colectivo en la sociedad balear.

Para lograrlo, realizamos una breve introducción sobre sus características principales, sus condiciones socioeconómicas, sus necesidades manifiestas y las circunstancias que han podido llevarles a ser un colectivo que ha sufrido una doble, incluso triple, discriminación social.

Cierto es que la sociedad avanza y que cada vez más se admiten más realidades sociales como propias y legalmente válidas, pero, ¿es ya el caso de las personas mayores LGBT en las Illes Balears o hay aún un (largo) camino por recorrer? Para poder dar una respuesta a esta pregunta exponemos algunas voces de los protagonistas, así como de profesionales que pueden haber trabajado con ellos, para poder hacer una primera aproximación a esta realidad, y, posteriormente, poder encaminar unas propuestas de mejora para eliminar tabús y estereotipos, consiguiendo así que, metafóricamente, salgan del armario donde parece que siempre han vivido o donde han vuelto al llegar a la etapa de la madurez.

1. Introducció

Beatriz Gimeno, activista espanyola en favor dels drets de lesbianes, gais, transsexuals i bisexuals (LGTB) i presidenta de la Federació Estatal de Lesbianes, Gais, Transsexuals i Bisexuals (FELGTB) entre els anys 2003 i 2007, explica que «d'aquí a uns 50 anys serem 2.000 milions de persones grans en tot el planeta i d'aquestes, més o menys, 200 milions seran gais o lesbianes. El 22% dels habitants del planeta tindrà llavors més de 65 anys».

Aquesta dada s'ha de llegir un parell de vegades i s'ha de deixar un moment per a la reflexió. Amb aquest article volem oferir la possibilitat de tenir un espai de reflexió sobre aquesta temàtica, les persones grans LGTB, ja que, sens dubte, amb el pas del temps el col·lectiu de les persones grans serà el grup de població principal a la nostra societat. En aquests moments ningú posa en dubte que el col·lectiu de les persones més grans de 60 anys és un grup en continu creixement, que des de fa uns quants anys la seva progressió és constant i que el nombre de persones més grans de 60 anys ja supera el grup de població de menys de 15 anys. Per posar un exemple molt proper, revisem la situació de les Illes Balears. Actualment, segons dades de l'IBESTAT, per una banda, el nombre de persones més grans de 60 anys a les nostres illes és de 220.461 persones i, per l'altra, el nombre de persones de menys de 15 anys és de 171.905 persones, amb una diferència entre els dos grups de població de 48.556 persones més grans de 60 anys més que de menys de 15 anys. D'aquesta manera, comprovem que la piràmide poblacional està en procés d'invertir-se i que el volum més elevat de persones queda a la part alta.

El col·lectiu de persones grans, per diverses circumstàncies, es pot considerar com un grup dels anomenats vulnerables. Per esmentar alguns exemples, poden ser considerades vulnerables a) econòmicament, pel fet que la seva situació canvia, ja que una vegada ha finalitzat la seva vida laboral, i en molts casos pel fet de cobrar una pensió, afecta la situació familiar amb la pertinent pèrdua adquisitiva i, per tant, de satisfacció de totes les necessitats bàsiques; b) socialment, pel fet de la pèrdua de la seva xarxa social més propera i la impossibilitat d'establir noves relacions, amb les pertinents situacions de soledat i abandó social, i c) psicofísicament, pel fet que, com a conseqüència del pas del temps, el cos va patint els canvis degeneratius propis del procés d'envelliment, que en alguns casos impliquen situacions de dependència. A més, hem de dir que el col·lectiu de persones grans és susceptible de múltiples discriminacions per raons d'edat, per raons de gènere i també per raons d'orientació sexual. Així, les persones grans LGTB sofreixen una doble o triple discriminació.

Sabem que totes les persones grans són diferents i que no podem establir generalitzacions dins aquest col·lectiu tan divers. No obstant això, algunes dades ens poden fer arribar a la conclusió que el col·lectiu LGTB, en persones grans, sofreix certes mancances de tipus social. Per aportar només unes quantes dades, segons la recerca feta pel Brookdale Center

on Aging, de Nova York, citada pel director del Services and Advocacy for GLBT Elders (SAGE) als EUA, Terry Kaelber, les persones grans LGTB tendeixen a tenir un alt risc de depressió, d'abús de substàncies, d'internaments innecessaris a institucions i de morts prematures. És cert que es podria explicar per diversos motius, però Kaelber exposa dades relatives al suport social d'aquestes persones que poden ser significatives, com ara el fet que prop del 20% no tenen a ningú a qui recórrer en una situació de crisi. A més, seguint Kaelber (2002), un 75% viuen sols (enfront d'un 33% de les persones grans en general), un 90% no tenen fills (20% de la població general) i un 80% són fadrins (40% de la població en general).

Per tant, amb aquest article el que volem és treure a debat la temàtica del binomi persones grans i orientació sexual a causa del fet que si el col·lectiu de persones grans es troba discriminat per raons d'edat, en el cas que hi hagi persones grans que pertanyin al col·lectiu LGTB, aquesta discriminació s'agreuja i, si a més són dones o d'una minoria ètnica, encara s'agreuja més. Al llarg d'aquestes línies volem reivindicar que la societat ha de fer l'esforç de fer possible que totes les persones grans tinguin un envelliment positiu i equilibrat, sigui quina sigui la seva preferència sexual. L'estructura de l'article és la següent: un primer apartat està dedicat a la presentació del col·lectiu LGTB de persones grans, s'hi exposen els aspectes rellevants del grup de persones grans i l'orientació sexual amb l'aportació i el suport dels estudis, escassos, que podem trobar en la literatura i que coincideixen en molts dels aspectes, tant d'àmbit nacional com internacional. Seguidament, volem conèixer de primera mà la veu dels protagonistes, que, sens dubte, amb les seves històries de vida són els que serveixen com a bastida que ha d'ajudar tota la ciutadania a lluitar contra la discriminació en totes les seves modalitats, per edat, per sexe, per orientació sexual, etc. Donarem veu als protagonistes, a les mateixes persones grans, homes i dones més grans de 55 anys que han volgut explicar la seva experiència vital i la seva percepció d'aquesta, la seva realitat. Aquesta part ha estat una feina molt complicada, no només per la dificultat de trobar aquestes històries sinó pel fet que les volguessin compartir amb nosaltres. A part de donar veu a les persones grans, vàrem considerar que els professionals que fan feina amb les persones grans, tan institucionalitzats com en altres serveis, també tenien molt a dir, ja que les relacions que s'estableixen entre el professional i la persona gran és molt intensa.

2. Persones grans LGTB. La realitat d'un col·lectiu invisible

2.1. L'orientació sexual en les persones grans

L'American Psychological Association (APA) defineix orientació sexual com «una atracció emocional, romàntica, sexual o afectiva duradora cap als altres», a més afirma que «l'orientació sexual existeix al llarg del continu que va des de l'heterosexualitat exclusiva fins a l'homosexualitat exclusiva i inclou diverses formes de bisexualitat». I, què fa que les

persones tinguem una orientació sexual determinada? Continuem amb l'APA, que exposa el següent:

Hi ha moltes teories sobre els orígens de l'orientació sexual d'una persona. [...] A més, hi ha proves importants recents que suggereixen que la biologia, inclosos els factors hormonals genètics o innats, exerceixen un paper important en la sexualitat d'una persona.

Ja hem aclarit què és l'orientació sexual, però, com la viuen les persones grans LGTB? Les persones grans LGTB tenen més problemes que les joves per poder expressar la seva orientació sexual, no només a causa de l'homofòbia que encara està latent en la societat, sinó a causa del prejudici que, quan una persona arriba a la vellesa, el sexe i tot el que comporta desapareixen. Quan arribes als 65 anys, arribes a una etapa sense sexe. Telam Norma Castillo (69 anys)¹ diu:

Ens costa molt més que als joves dir que som gais. No només per l'homofòbia sinó perquè, a més, els vells som mutilats sexualment. El sexe es vincula a la joventut i l'homosexualitat a la promiscuïtat. Són dos factors pesats.

Aquest tema de la sobrevaloració de la joventut, en aquesta societat, és un aspecte que surt bastant en els diferents documents, fòrums, blogs i escrits consultats. Un altre exemple sobre això el trobam en un fòrum que tracta del tema de l'homosexualitat a la tercera edat²: «Dins de la comunitat gai sembla que existeix un culte exacerbat per l'«eterna joventut», envellir comporta a la ruptura de l'ídol, vellesa és no-bellesa, no-bellesa és falta d'oportunitats (per interrelacionar-se, fer amics i encara per tenir parella), la falta d'oportunitats comporta el menyspreu, el menyspreu porta com a conseqüència lògica la marginació (de l'entorn, al principi, que acabarà sent d'un mateix) la qual cosa, com a resultat final, porta a la solitud.» Amb aquesta reflexió podem fer-nos una lleugera idea de com s'ha de sentir el col·lectiu de persones grans LGTB, les quals es perceben com a individus a part, diferents només perquè la seva preferència sexual, la seva opció de vida no és la que majoritàriament està establerta per la societat.

L'autora Murgieri (2011) també ho afirma: «Tot el que no pertanyi a la cohort etària de la joventut o de l'adultesa jove, serà infravalorat» (2010 citat per Murgieri, 2011, p. 152). «Mentre que en la joventut la sexualitat és vista com una part central de les relacions, durant molts segles la sexualitat dels vells va ser vista com alguna cosa indesitjable, obscena o immoral» (p. 156).

¹ La primera dona lesbiana que es casà (amb Ramona Arévalo) a l'Argentina l'abril de 2010, fins i tot abans de la Llei de Matrimoni Igualitari, gràcies a un recurs d'empara que havien interposat davant la Justícia.

<http://www.sentidog.com/lat/2011/05/la-homosexualidad-sigue-siendo-tabu-entre-los-adultos-mayores.html>

² <http://www.amicsgais.org/forums/showthread.php?3039-La-Homosexualidad-en-la-Tercera-Edad>

2.2. Una mirada internacional

La realitat de les persones grans LGTB en l'àmbit internacional presenta diferències notables i significatives. Les persones d'aquest col·lectiu, segons l'estudi fet per The City and County of San Francisco Human Rights Commission and Aging and Adult Services Commission el 2003, han estat menyspreades, discriminades, renegades en l'àmbit familiar i institucional; acomiadades dels llocs de feina, arrestades, copejades i, fins i tot, assassinades. A més, aquesta invisibilitat es manifesta amb les escasses aportacions científiques i és una realitat silenciada, amb poca literatura especialitzada (Rodríguez, 2003). Aquests dos fets han provocat que el col·lectiu de persones grans LGTB s'hagi mantingut o hagi tornat, en el cas de l'arribada dels 60 anys, a l'anomenat «armari» o, en tot cas, hagi mantingut un «perfil baix» de la seva visibilitat dins l'entorn on viu o, en algunes ocasions, s'hagin produït situacions d'autonegligència, relacionada directament amb una baixa autoestima, centrada en la vivència d'una ocultació al llarg de molts d'anys de la seva veritat. Sols per citar un exemple d'aquesta situació, al City Survey (2000-2004) de San Francisco, les persones grans LGTB afirmaren ser víctimes de delictes no violents en un percentatge que quasi dobla el dels heterossexuals grans (16% enfront d'un 8,5%), així com de delictes violents (4,7% enfront d'un 2,8%).

Sense entrar en el detall d'aquesta realitat, les referències més usades com a referents són dues: els ja esmentats Services and Advocacy for GLBT Elders (SAGE) i l'American Society on Aging's LGBT Aging Issues Network (LAIN). El seu treball es va posar de manifest al congrés organitzat per Age Concern a Londres el 2002, en què s'identificaren quatre necessitats bàsiques: a) la identificació de les necessitats de les persones grans LGTB; b) assegurar l'escolta de les seves veus, especialment en les institucions que decideixen aspectes importants per a les seves vides; c) coordinar aquest col·lectiu amb les institucions que hi treballen a l'hora de crear polítiques i programes, i d) fer possible el fet de compartir experiències.

En aquest sentit, en l'àmbit europeu, Londres també acumula un seguit de moviments centrats en les persones grans LGTB, com ara l'associació Age of Diversity, que continua el treball dut a terme per Polari, amb l'objectiu no sols de donar veu al col·lectiu de persones grans LGTB sinó també de treballar de manera intensa amb altres organitzacions que treballen i donen serveis a aquest col·lectiu.

En l'àmbit internacional, no podem deixar d'esmentar San Francisco com a referent de la defensa de drets i de la visibilitat de persones grans LGTB. De fet, tenint present el percentatge de persones grans LGTB, els estudis afirmen que en aquesta ciutat el percentatge se situa en més del 12%. Cal, emperò, centrar-nos en el fet que tot i que és un referent per a persones grans LGTB, el perfil encara mostra certa homogeneïtat: la majoria dels residents són homes (dos terços) grans-joves (de menys de 70 anys), angloparlants i majoritàriament de raça blanca; viuen sols, concentrats en determinats barris de la ciutat;

més de la meitat (59%) viuen de lloguer, i econòmicament estan per sota de la mitjana. Comparativament, el percentatge de persones grans LGTB amb VIH, és més elevat que el de la població gran general. Va ser en les dècades dels vuitanta i els noranta que es van produir més infeccions. Pel que fa als serveis, tampoc és una variable que es consideri dins les enquestes o qüestionaris de departaments com els de Salut Pública o de Benestar Social a l'hora de poder detectar més en detall les seves necessitats.

Podem considerar, doncs, que hi ha una discriminació basada sovint en l'ocultació, de vegades intencionada, d'aquesta realitat. En aquest sentit, és difícil trobar materials o serveis socials o sanitaris en què es vegi una imatge relacionada explícitament amb persones grans LGTB, informacions o recomanacions sobre les possibles situacions legals (drets en qüestions referides a la validació legal de parelles, qüestions d'herència...). Per això, és fàcil identificar diferents necessitats que les mateixes persones grans manifesten, com ara:

- Necessitat de crear organitzacions no sols del col·lectiu de persones grans LGTB, sinó també de subcol·lectius, la comunitat afroamericana lèsbica, per exemple.
- Generalitzar la informació per a persones grans LGTB no sols en centres especialitzats, sinó també a tots els centres socials, sanitaris i judicials.
- Disposar d'una oferta àmplia de residències en què les persones grans LGTB puguin tenir la possibilitat d'una elecció lliure.
- Ampliar la coordinació entre les associacions de persones grans LGTB i amb altres associacions de persones grans.
- Disposar d'espais per parlar amb llibertat, per poder exposar la seva realitat, per poder ser escoltats i que aquestes aportacions puguin elevar-se a estaments polítics.
- Aquest fet podrà ajudar a la «no-emigració» de persones grans LGTB a barris, ciutats, zones segregades, sovint enfora de la seva família i del seu entorn; per tant, poder facilitar l'elecció totalment lliure de la zona de residència.
- Treballar per rompre mites, estereotips actualment vius i per evitar el classisme dins la mateixa comunitat.
- Oferir espais segurs, no sols dins l'entorn sinó també dins l'habitatge, que cobreixin les necessitats bàsiques, tant les alimentàries com les que puguin provenir del deteriorament de la salut i, al mateix temps, poder disposar d'ajudes econòmiques que facilitin bé l'adaptació de l'habitatge propi o bé la possibilitat d'optar per una altra de més adaptada a les seves necessitats.

- Treballar per poder eliminar la soledat en les persones grans LGTB, no sols la soledat objectiva sinó també la soledat percebuda, fent un esment especial de les persones que puguin sofrir una triple discriminació (persones grans, LGTB i de minories ètniques) i que estiguin en situació de dependència.
- Potenciar la solidaritat intergeneracional.
- Ajudar de manera explícita en programes basats en l'evidència a les persones que decideixin fer el pas de fer pública la seva realitat sexual.

3. Donar veu als col·lectius LGTB de les Illes Balears

3.1. Les veus de les mateixes persones grans

Per tal de donar veu a les persones representants del col·lectiu de persones LGTB i conèixer de primera mà les seves vivències, primer de tot vàrem contactar amb les diferents associacions que representen el col·lectiu de les Illes Balears. Des del primer moment contàrem amb el suport de l'entitat Ben Amics³. S'elaborà un qüestionari i s'optà per omplir-lo en línia, per Internet, per poder mantenir l'anonimat i respectar la confidencialitat. El qüestionari estava format per 30 ítems dividits en cinc àrees:

1. Informació sobre les dades personals (preguntes d'1 a 7)

Del total de qüestionaris rebuts, el 80% corresponen a homes i el 20% a dones, tots dins el mateix grup d'edat, entre 55 i 59 anys. Per tant, el perfil de la mostra és el més jove respecte al darrer grup d'edat que proposaven, que era de més grans de 85 anys. Del total de la mostra, un 60% de persones enquestades viuen totes soles i un 20%, en parella i amb un altre familiar. Quant al lloc de naixement, no ha contestat l'enquesta cap persona nascuda a les Illes Balears; totes són de fora de les Illes i, fins i tot, de fora d'Espanya. La mostra es compon de persones de l'Argentina, d'Eibar, de Madrid, de Màlaga i de Pamplona, totes residents a les Illes. En destaca que la persona que fa més temps que viu a les Illes Balears hi va arribar fa 53 anys i la persona que fa menys temps que hi viu està a les Illes des de fa tres anys. El nivell d'estudis és molt similar, amb estudis secundaris el 60% i amb estudis universitaris el 40% restant, en què les àrees professionals són la formació i la interpretació, el món de les belles arts, la perruqueria i l'administració.

³ Associació lesbiana, gai, transsexual i bisexual de les Illes Balears és una entitat sense ànim de lucre constituïda l'any 1991 i registrada legalment el 1994 amb la finalitat de combatre la situació de discriminació legal i marginació social que pateixen les persones homosexuals, bisexuals i transsexuals de les Illes Balears.

2. Informació sobre el moment de descobrir l'orientació sexual i relació amb la família i el grup d'amics abans i després d'aquest fet (preguntes de 8 a 13)

A la pregunta «en quina etapa evolutiva va descobrir la seva orientació sexual?», la majoria de respostes se situen a l'adolescència, la més tardana a 20 anys i en un cas a la infantesa. Aquestes respostes corroboren estudis elaborats, per exemple, el de Josep Cornellà (2002), que diu que el desenvolupament de l'homosexualitat sol ocórrer a l'adolescència seguint algunes fases:

Interès pel mateix sexe entre els 13 i 16 anys, primera activitat amb el mateix sexe entre els 15 i 20 anys, primera relació amorosa entre els 21 i 24 anys i ruptura amb l'heterosexualitat entre els 23 i 28 anys, o sigui, entre la joventut i l'edat adulta. En les noies, tot això sol ser més tardà.

Un altre autor, Ávila (2013), assenyala: «Actualment, l'edat mitjana de descobriment de la pròpia hetero, homo o bisexualitat és els deu anys» (CONAPRED, 2011b: 15, citat per Ávila). «És a dir, no necessàriament s'ha de provar per decidir el que ens agrada.»

Per la seva part, l'autora Carmen de Manuel (2011), que treballa amb les famílies, sempre els diu que «l'homosexualitat no és una malaltia; no és més que una variant de la normalitat. És una opció de vida».

Com podem comprovar, els estudis van per aquesta línia, l'adolescent ja comença a conèixer les seves preferències, encara que ja des de la infància es té una predisposició, encara que no sigui definitiva.

En canvi, quan se'ls pregunta quan van fer visible la seva orientació sexual, la majoria dels enquestats responen que a l'adolescència i a l'adulthood, fins als 24 anys, menys un cas que diu va fer visible la seva homosexualitat a 45 anys.

Quan se'ls pregunta com afrontaren la situació la família i els amics, en general, responen que la família no s'ho va prendre bé, ja que en alguns casos no ho acceptaven o es mostraven com si la situació no s'hagués donat. Com diu Ávila (2013) «el problema no és l'orientació sexual, sinó la incapacitat dels familiars per acceptar els fills fora de les expectatives inventades per ells». Un dels enquestats explica que, tot i que no va tenir suport de la família, ho entén, ja que els seus pares eren producte de l'època que varen viure. En canvi, el grup d'amics sí que varen ser més comprensius i varen ser, han estat i són el principal suport davant aquest pas tan important per les seves vides. Com assenyala l'APA «compartir aquests aspectes de si mateix amb els altres és important per a la seva salut mental [...], com més positiva és la identitat gai, lesbiana o bisexual, millor és la salut mental d'una persona i més gran és la seva autoestima».

3. Informació sobre les relacions de parella, actes de discriminació i la seva situació ara, en l'edat adulta (preguntes de 14 a 18)

A la pregunta sobre si han pogut viure una relació sentimental amb llibertat i naturalitat, la resposta majoritària ha estat que sí, no en només relacions homosexuals sinó també en relacions heterosexuales. Només un dels enquestats confirma que no ha pogut viure en plenitud la seva relació de parella perquè encara no ha trobat la persona adequada.

Quant a les situacions de discriminació que han pogut patir, la majoria confirma que n'han patit i afirmen que els records són de la infància i joventut, sobretot de l'escola i l'institut, en què van rebre insults per part dels mateixos companys de classe o amics del barri.

Viuen l'adulthood, en la majoria dels casos, amb naturalitat. Un dels enquestats diu que la viu bé però sense una visibilitat ostentosa. Diu que és gai però que això no vol dir que hagi d'anar amb un cartell que ho digui. Cap dels enquestats es considera vell i diuen que encara tenen moltes coses a fer, cosa que els autors d'aquest article subscriuim, ja que són adults entre 55 i 59 anys i actualment l'esperança de vida segons dades de l'INE se situa en els 83,1 anys per a les dones i en els 77,5 anys per als homes. Els resten més de vint anys per gaudir, aprendre i viure. Com a problemàtica més destacada en el moment de fer-te gran, en general, han assenyalat la soledat.

4. Informació de les vivències del passat i la influència en el futur (preguntes de 19 a 23)

A la pregunta «de quina manera els influencià el fet de pertànyer al col·lectiu LGTB en el passat», les respostes s'han situat en dos extrems: n'hi ha que han contestat que no els va influenciar de cap manera i altres han contestat que sí que va influir en la seva vida quotidiana, sobretot a l'hora de configurar els circuits d'amistats, en l'estil de vida, en la manera de vestir. Va ser com una mena de reivindicació per arribar posteriorment a una acceptació, fins i tot en algun moment va ser un xoc que va produir una reorientació de la seva vida.

En demanar-los si el fet de la seva orientació va influir en el moment de triar la carrera professional, una decisió important de futur, quasi la totalitat dels enquestats han contestat que no, però destacam una persona que afirma que sí que el va influir fins al punt d'abandonar els estudis de Magisteri i reorientar les seves expectatives professionals a altres camps.

A la pregunta sobre si la legislació que durant un temps feia una persecució indiscriminada del col·lectiu LGTB els va influir d'alguna manera, la majoria ha contestat que no ha estat perseguit en l'àmbit legal pel fet de ser gai, lesbiana, bisexual o transsexual. Només una persona ha contestat que sí, però no ha explicat en quins casos s'ha produït aquest assetjament. Com afirma Mujika (2009):

Les circumstàncies polítiques i socials que es van viure a l'Espanya franquista van impedir que moltes persones fessin pública la seva homosexualitat o transsexualitat. L'ambient de terror que durant el franquisme es va imposar va fer que la majoria callés i ocultés. Les i els que es van mostrar com a tals, encara que fos tímidament, van ser represaliats durament. Mentre gais i transsexuals van ser reprimits majoritàriament per l'aplicació de les lleis i la reclusió a les presons, les lesbianes ho van ser a través de la via privada del matrimoni, de la família, de l'església i del psiquiàtric.

Hem de dir que les persones que han contestat l'enquesta tenen entre 55 i 59 anys, és a dir, que són relativament joves per haver patit la legislació franquista de l'època, com a exemple d'aquell moment reproduïm un fragment d'un article que va sortir al diari *Publico.es* el 25 de juliol de 2012 amb el títol «Homosexuales bajo el yugo de Franco».

L'arquitectura jurídica del franquisme afavoria un clima de por que impedia moure's amb llibertat. La llei permetia mesures preventives contra aquest col·lectiu i tractaments com la lobotomia i els electroxocs per eradicar el que es considerava com una malaltia. Els suïcidis i les violacions a la presó eren freqüents. Hi havia presons específiques a Huelva i Badajoz, i a la Modelo de Barcelona, València i Carabanchel s'habilitaven mòduls per recloure aquest tipus de presos. Des del Palomar, en la tercera planta de la presó madrilenya, es van llançar diversos reclusos per llevar-se la vida. Aquest va ser el cas d'Esmeralda «La francesa», a mitjan anys setanta.

Com podem comprovar, la situació, en aquells moments, no era fàcil. Aquest fet obligava moltes persones a no viure la seva orientació sexual en llibertat i segurament va provocar uns danys col·laterals que ara, de grans, encara sofreixen.

5. Informació sobre la seva percepció del moment actual i la seva opinió (preguntes de 24 a 30)

A la pregunta «creu que la societat manté prejudicis sobre determinades orientacions sexuals?», totes les respostes afirmen i confirmen la pregunta. Diuen que encara hi ha prejudicis des del moment que un jove a l'escola, a l'institut, en una localitat petita és assetjat i insultat per la seva manera de ser. Un comentari planteja que encara hi ha prejudicis que vinculen el col·lectiu LGTB amb episodis de pederàstia i similars.

Quan se'ls va preguntar què creuen que opina la societat de les mostres d'afecte públiques entre una parella LGTB i d'una parella de persones grans, les respostes majoritàries varen ser aquestes:

- Prejudicis pel que fa a les mostres d'afecte entre persones grans, amb hilaritat en relació amb el col·lectiu LGTB.

- Ridícules. A la societat no els agraden.
- Cada vegada s'assumeix més que dos homes o dues dones vagin donant-se les mans però m'agradaria que fos més massiu. Pel que fa a la gent gran, ens tornem invisibles quant a la sexualitat, però crec que també està passant al món heterosexual. És com si la sexualitat només fos per als joves, per tant, les mostres d'afecte entre les persones grans estan mal vistes.

Se'ls va demanar si, segons la seva opinió, hi ha «espais insegurs». La resposta, unànime, és que sí que hi ha espais insegurs per a les parelles i persones LGTB, ja que encara se senten rialles i comentaris. Això pot repercutir en el fet que les poques mostres d'afecte que es produeixen vagin desapareixent.

Quan se'ls pregunta si consideren que pertanyen a un col·lectiu invisible, diuen que la persona gran com a individu sí que és invisible i, si és LGTB, més encara. D'altra banda, l'edat ja discrimina per si mateixa; la societat actual sobrevalora la joventut, per aquesta raó, la persona gran s'invisibilitza. En aquests casos, què pot fer el col·lectiu per trencar aquestes barreres? Les respostes es poden englobar en dos punts. Per una banda, s'han de resoldre paradoxes no resoltes fins i tot de salut. Hem de madurar i evolucionar en la generació d'un paradigma de parella homosexual, ja que falten referents culturals integrats en la societat. I, per l'altra banda, hem de donar-nos visibilitat, no quedar-nos en l'àmbit privat, casa, club, discoteques, sinó mostrar-nos com som, sense ocultar-nos. I l'Administració? Pel que fa a l'Administració pública, els comentaris són molt diversos. Hi trobem comentaris en el sentit que les administracions no han fet i no faran res. I també n'hi ha que opinen que s'hauria de fomentar des de les escoles una educació en la no-discriminació i en la igualtat per arribar a una societat més justa, i no donar per normalitzat el que no ho està. L'Administració pública ha de ser progressista de veritat amb propostes i actuacions coherents.

3.2. Les veus dels professionals

Un factor clau que pot ajudar a donar visibilitat a les persones grans LGTB són els professionals de diferents institucions que en l'activitat diària tenen contacte amb persones grans. Són ells qui, gràcies a la seva professionalitat, a la seva sensibilització especial i a les seves habilitats socials específiques poden aportar també una visió com a informants qualificats sobre la situació real de les persones grans LGTB.

És per aquest motiu que decidírem comptar amb la seva participació per a aquest estudi. Des del primer moment, es va incloure l'associació Ben Amics, no sols com a informador qualificat sinó també com a canalitzador de la demanda de la mostra. També contactàrem amb associacions de col·lectius LGTB dels Països Catalans, especialment amb aquells que

tenen una línia de treball explícita amb persones grans, com ara la Fundació Enllaç. Les demandes es feren en residències, centres de dia i llars de les Illes Balears, tant públiques com privades.

El primer fet que hem pogut constatar és que el fet de ser persona gran LGTB balear encara és un tabú, no sols en l'àmbit familiar sinó també en altres entorns. En aquest sentit, poques han estat les institucions que han pogut identificar persones que compleixen aquest perfil i que ho hagin manifestat obertament, tot i que els professionals els han identificat.

Els professionals han explicat que aquest fet (que sigui un tema tabú) sovint està marcat perquè als pobles o les ciutats petites hi ha més control social: «Ha de ser difícil per un creient expressar la seva condició homosexual si aquesta no està ben vista per la comunitat cristiana a la qual pertany [...] sobretot en poblacions petites o rurals [...] on tots es coneixen.» Una altra dificultat és, sobretot en poblacions petites, no poder trobar cap persona amb la seva mateixa orientació sexual. Els professionals creuen que aquest fet pot marcar la seva vida, tan si decideix allunyar-se'n en la seva joventut i adulta cap a altres comunitats o països i tornar-hi després per viure-hi la darrera etapa de la vida al «seu» poble o ciutat com si han decidit quedar-s'hi i condicionar la seva vida a viure segons les condicions que culturalment es marcaven (per una dona casar-se o dedicar la vida al món religiós, per exemple).

A manera de resum, plantejam algunes de les idees clau que han anat sorgint dels professionals de cara a ajudar a identificar aquestes necessitats:

Taula 1 | *Anàlisi DAFO sobre les opinions dels professionals consultats*

Debilitats	Fortaleses
<p>Rebuig. Discriminació. Tema tabú, poc tractat, que a vegades provoca fugides de l'entorn. Ocultació a l'entorn més proper, no declarat. Situació «mal vista» per les persones grans en general. Manca de suport en haver-hi una progressiva falta d'autonomia.</p>	<p>Experiències de superació. Maduresa per afrontar aquesta nova etapa vital. Mentalitat més oberta. Seguretat en ells mateixos quan s'ha manifestat obertament la seva orientació sexual.</p>
Amenaces	Oportunitats
<p>Augment de les dificultats quan augmentin les necessitats econòmiques, socials, i sanitàries. Mala institucionalització en no voler reconèixer les seves preferències sexuals. Rebuig per falta d'informació i de conscienciació d'aquest col·lectiu. Tabús socials en determinats grups i col·lectius.</p>	<p>En un futur, suport institucional general. Creació de programes de sensibilització. Normalització de la situació amb el pas dels anys; increment de l'acceptació i tolerància a la diversitat social i cultural. Millores en l'àmbit normatiu, social i cultural.</p>

El fet que encara es consideri un tema tabú també pot implicar un treball que s'ha d'iniciar des de les institucions i organitzacions en diferents àmbits. En aquest sentit, hem constatat que tot i que no tenen una línia específica de treball amb aquest col·lectiu de persones grans, moltes persones, especialment els professionals que hi treballen, hi tenen una especial sensibilització, que és necessària en situacions de vulnerabilitat social, especialment quan la soledat, objectiva i percebuda, hi és present. Tal vegada la Declaració dels Drets Humans, així com les normatives centrades en la defensa dels drets de tota persona gran, tant en l'àmbit internacional com nacional (Vives, 2012) podrà ajudar a fer els primers passos en l'àmbit normatiu.

Una de les principals aportacions que s'han descrit ha estat la inclusió de la llibertat de l'orientació sexual com un aspecte normalitzador en el futur. Per aconseguir-la, les institucions són bàsiques. Institucions com Bay Area Bisexual Network (<http://www.bayareabisexualnetwork.org>); Community United Against Violence (CUAV) (www.cuav.org) creada el 1979; Family Caregiver Alliance (FCA) (www.caregiver.org) o la ja esmentada SAGE són exemples d'associacions centrades a treballar en les necessitats descrites anteriorment. Caldria, doncs, poder fer el pas de crear-ne no sols dins l'àmbit nacional, com s'ha fet amb la Fundación 26 de Diciembre o la Fundació Enllaç.

4. Propostes per obrir armaris, portes i finestres

Cal dir que, segons el que hem trobat a l'hora de dur a terme el nostre estudi, és difícil determinar el nombre de persones grans LGTB, sovint perquè els és incòmode parlar-ne perquè els suposa un repte no superat (o no afrontat) durant els anys anteriors o bé per les conseqüències negatives o la pressió real, que ocasionalment també podem valorar, que pot exercir el seu entorn més proper, especialment quan tampoc hi ha un suport institucional que ajudi a compensar, en certa manera, aquesta discriminació. Per això, cal fixar la mirada en les ciutats on aquesta situació es comença a veure com una vivència més, com una possibilitat real i natural. Actualment ens trobam en un moment en l'àmbit internacional en què no és viscuda com una situació normalitzada, especialment en determinades cultures, on no sols es pretén ocultar-ho sinó que implica conseqüències negatives en tots els àmbits de la vida. Aquest fet provoca que les comunitats, les ciutats i els barris, que concentren perfils de persones grans LGTB siguin objecte d'estudi, tenint present, emperò, que no hi ha aquesta llibertat per escollir el lloc on es vol viure, sinó que les persones grans LGTB han de triar sovint entre anar a aquests (pocs) entorns on la situació es comença a normalitzar, però que no es converteixen en «guetos» o bé quedar-se en el seu entorn matern (o tornar-hi després d'uns anys determinats vivint en comunitats més obertes), on s'obliga a mantenir oculta la realitat pròpia o, si més no, a no parlar-ne obertament. Per evitar aquesta tornada a l'armari estan apareixent alguns projectes pioners a Espanya com la construcció d'una residència de persones grans LGTB i un centre

socioeducatiu especialitzat en persones grans LGTB⁴, amb la finalitat de normalitzar una situació que mai hauria hagut de deixar de ser normal.

Cal tenir present que és necessari començar a treballar amb la visualització de l'existència (per a la normalització posterior) de les persones grans LGTB, especialment des dels serveis, les organitzacions i les polítiques que permetin, a poc a poc, anar trencant barreres i estereotips. Per aconseguir-ho algunes recomanacions que s'han fet des dels diferents congressos i informes internacionals han estat: a) incloure de manera explícita el col·lectiu LGTB de cara a donar-li visibilitat; b) treballar en xarxa; c) donar a conèixer l'existència d'aquest col·lectiu en tot moment i a tot arreu; d) reconèixer i respondre a la diversitat, i e) fer realitat la presència de recursos adaptats a les seves necessitats canviants i adaptades al seu entorn.

Finalment, volem tancar el nostre treball amb dues idees que hem anat recopilant al llarg del capítol:

1. La tornada o manteniment dins l'«armari» un cop arribada l'etapa de la maduresa provoca diverses necessitats internes i externes, sobretot basades en necessitats de suport social que afecten la qualitat de vida, especialment en la nostra comunitat, a les Illes Balears, llocs turístics on persones grans vénen a retirar-se i no mantenen cap vincle anterior amb la seva comunitat d'origen (o va minvant) i que poques vegades es relacionen amb altres entorns que no siguin de la seva nacionalitat (Pozo i Amer, 2012: 17).
2. La no-visibilitat o discriminació de les persones grans LGTB a les Illes Balears, pels motius que s'han explicat. Amb tot, s'ha pogut observar que aquesta visibilitat sembla més fàcil en col·lectius de persones grans. Cal dir que es forma part del LGTB i no pas del col·lectiu LGTB de gent gran.

⁴ http://www.eldiario.es/sociedad/Mayores-LGTB-combinacion-garantiza-invisibilidad_0_246025717.html

Referències bibliogràfiques

Age Concern (2002). *...to the needs of older lesbians, gay men and bisexuals. Report of the one-day conference*. Londres, abril.

Age Diversity. Extret el 24 d'abril 2014 des de <http://www.ageofdiversity.org.uk>

Ávila Huerta, A. (2013). *La homosexualidad infantil y su discriminación*. Extret el 5 de juliol de 2014 des de <http://www.desdeabajo.org.mx/wordpress/la-homosexualidad-infantil-y-su-discriminacion/>

Ben Amics. Extret 30 novembre 2013 des de <http://www.benamics.com/cat/ba.php?ba=quees.php>

City Survey (1996-2011). San Francisco Controller's Office. <http://www.sfcontroller.org/index.aspx?page=406>

Cornellà, J. (2002). Identity and sexual orientation in children and adolescent: a guide for health professionals. *Medwave*2002, Ene; 2(1): e1212 DOI: 10.5867/medwave.2002.01.1212

De Manuel, C. (2011). *La homosexualidad en la infancia*. <http://redsabia.blogspot.com.es/2011/06/la-homosexualidad-en-la-infancia.html>

Gimeno, B. (2002). *Vejez y orientación sexual*. Federació Espanyola de Lesbianes, Gais, Transsexuals i Bisexuals (FELGTB). <http://www.felgtb.org/rs/121/d112d6ad-54ec-438b-9358-4483f9e98868/bd0/filename/informe-mayores-lgtb.pdf>

Haber, D. (2009). Gayaging. *Gerontol/GeriatrEduc*, 30(3):267-80. DOI: 10.1080/02701960903133554

Institut Nacional d'Estadística (INE). Extret el 8 de juny de 2014 des de http://www.ine.es/ss/Satellite?L=es_

[ES&c=INESeccion_C&cid=1259926380048&p=1254735110672&pagename=ProductosYServicios/PYSLayout](http://www.ine.es/ss/Satellite?L=es_ES&c=INESeccion_C&cid=1259926380048&p=1254735110672&pagename=ProductosYServicios/PYSLayout)

Kaelber, T. (2002). A Community Response. A Age Concern (2002) *...to the needs of older lesbians, gay men and bisexuals. Report of the one-day conference*. Londres, abril, 12-14.

Mujika, I. (2009). *Guía para entender la realidad de gays, lesbianas y transexuales mayores*. ALDARTE, Bilbao.

Murgieri, M. (2011). Erótica, sexualidad y vejez en una institución geriàtrica. *Revista Temática Kairós Gerontologia*, 14(5). ISSN 2176-901X. São Paulo (SP), Brasil, dez. 2011: 151-161.

Pozo, R., Amer, J. (2012). Envel·liment i jubilats europeus a Calvià. Elements per a un diagnòstic. A: Orte, C. (dir.) *Anuari de l'envelliment 2012*. Illes Balears, Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal i UIB, 77-96.

Publico.es. Extret el 12 de febrer de 2014 des de
<http://www.publico.es/espana/440025/homosexuales-bajo-el-yugo-de-franco>

Rodríguez, R. (2003). *La sexualidad en el atardecer de la vida. Homosexualidad y ancianidad, la otra casa de la misma esfera*. Oriente.

San Francisco Human Services Agency Planning Unit. Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender (LGBT) Seniors in San Francisco (2012). *Current estimates of population size, service needs, and service utilization*. San Francisco, novembre.

The City and County of San Francisco Human Rights Commission and Aging and Adult Services Commission (2003). *Aging in the lesbian gay bisexual transgender communities*.

Vives, M. (2012). Els drets de la gent gran. A: Orte, C. (dir.) *Anuari de l'envelliment 2012*. Illes Balears, Càtedra d'Atenció a la Dependència i Promoció de l'Autonomia Personal i UIB, 117-144.

Autors

MARGALIDA VIVES BARCELÓ

Palma, 1978. Llicenciada en Psicopedagogia, doctora amb menció europea en Ciències de l'Educació per la Universitat de les Illes Balears. Professora ajudant doctora del Departament de Pedagogia i Didàctiques Específiques. Membre de l'equip d'investigació GIFES, des del qual participa en dos projectes europeus relacionats amb les persones grans i la formació al llarg de tota la vida. Entre les seves línies de recerca principals destaquen la qualitat de vida, el suport social a la gent gran, l'aprenentatge al llarg de tota la vida, la inadaptació infantil i juvenil i la resolució de conflictes. Ha fet una estada a la Universitat de Sheffield, on ha treballat amb el doctor Alan Walker sobre la qualitat de vida de la gent gran.

LIBERTO MACÍAS GONZÁLEZ

Palma, 1975. Llicenciat en Pedagogia per la Universitat de les Illes Balears. Expert en intervenció en qualitat de vida de persones grans per la UNED. Tècnic de la Universitat Oberta per a Majors des del curs acadèmic 2007-2008. Col·laborador en el projecte d'investigació "Los procesos de enseñanza y aprendizaje en los programas universitarios para personas mayores", en el qual participaren un total de vuit universitats nacionals. Les seves àrees d'estudi i publicacions s'han centrat en l'ús de les noves tecnologies de la informació i la comunicació (TIC) per part de les persones grans, les relacions intergeneracionals en educació, l'aprenentatge al llarg de tota la vida i la qualitat de vida en les persones grans que participen en un programa educatiu.